

પપ્પા-મમ્મી ખોવાયાં છે !

મુનિ ઉદયવલ્લભ વિજય
'ઘરશાળા'માંથી

Received : 01-03-2021

Published Online : March-2021

Accepted : 08-03-2021

“એ દિવસોમાં જ્યારે મારી પાસે એકેય બાળક નહોતું ત્યારે બાળઉછેર અંગેની ચાર થિયરી હતી. આજે જ્યારે ચાર બાળકો છે ત્યારે એકેય થિયરી નથી.” આ શબ્દો કદાચ કોઈ એકના હશે પણ અનુભવ ઘણાનો છે.

ઘરમાં કો'કનું શુભ આગમન થવાના પડઘમ વાગે ત્યારથી જ તેના લાલનપાલન પોષણ અને ઉછેર અંગેની સ્વપ્નસૃષ્ટિ રચાવા માંડે છે. તેની તંદુરસ્તીથી લઈને તેની સર્વાંગીણ પ્રતિભાનો વિકાસ કરવા માટેનું માનસિક માળખું તૈયાર થઈ જાય છે. એક આદર્શ માનવીની આખીય બ્લ્યુપ્રિન્ટ તૈયાર હોય છે. પરંતુ જ્યારે ખરેખર ઉછેર થાય છે ત્યારે તે બધી જ થિયરી, આખોય પ્લાન બધું જ ક્યાંક અલોપ થઈ જાય છે.

નેટ્સમાં લાજવાબ પ્રદર્શન કરનારા કેટલાક ખેલાડીઓ મેચ વખતે તે પ્રદર્શનને દોહરાવી શકતા નથી. તેવા ખેલાડીઓને માટે થોડું (થોડામાં ઘણું) પ્રસ્તુત છે :

વાલીઓ પોતે ચાર બાબતે તૈયાર થઈ શકે.

(૧) Be Available : બાળકની નજરની પહોંચમાં રહો. આજે ઘણાં બાળકોના માતા-પિતા હયાત હોય છે, હાજર નથી હોતા. માતા-પિતા એ બાળકની હાથવગી હેલ્પલાઈન છે અને આ હેલ્પલાઈન સાથે બાળક ઓનલાઈન રહી શકે તેવી સ્થિતિનું સર્જન થવું જોઈએ. અતિ વ્યસ્ત મા-બાપ સંતાનના જીવનને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાંખે છે.

મુંબઈના એક પરા વિસ્તારમાં થયેલો અનુભવ અહીં ટાંકું છું. એક પરિચિત કિશોર રોજ મળતો. એક દિવસ સહજ રીતે તેને પૂછ્યું : ‘તારા પપ્પા કેમ દેખાતા નથી?’ તરત જ તેણે હસીને જવાબ આપેલો : ‘લે, પપ્પા તો મને પણ ક્યાં દેખાય છે!’ અને હસતો હસતો તે ચાલ્યો ગયો. આના જવાબમાં ઘણાનો અનુભવ સમાયેલો છે. આજકાલ આ રીતે ઘણાં બાળકોના પપ્પા ‘ગુમ થયેલ છે!’

કૌટુંબિકતા વગરના જીવનથી પશ્ચિમીઓ હવે ત્રાસી ગયા છે. તે લોકો હવે સફાળા જાગ્યા છે. કુટુંબભાવનાને ઉત્તેજન આપવાના હેતુથી પશ્ચિમના સામાજિક વૈજ્ઞાનિકો ફેમિલી ડિનરના લાભથી લોકોને માહિતગાર કરે છે. સપ્તાહમાં ત્રણથી પાંચ વાર બધાંએ સાથે મળીને ભોજન કર્યું હોય તેવા પરિવારોની સંખ્યા અમેરિકામાં વધતી જાય છે.

સંખ્યાબંધ અભ્યાસમાં એવું જણાવાયું છે કે ‘પરિવારની સાથે ભોજન કરતા કિશોરોના જીવનમાં અન્ય બાળકોની સરખામણીમાં ડ્રગ્સ વગેરેની લત લાગવાની શક્યતા ઓછી થાય છે, તેમની બૌદ્ધિક ક્ષમતા પણ સારી રહે છે, તાણ ઘટે છે અને તે બાળકો સારી રીતે જમી શકે છે. અમેરિકાનાં ઘણાખરાં રાજ્યોમાં સપ્ટેમ્બર મહિનાના ચોથા દિવસે પરિવાર ભોજનને પ્રોત્સાહન અપાય છે. આપણે ત્યાં માંડલી ભોજન (ભેગા મળીને જમવું) એક પરંપરાગત બાબત છે. પશ્ચિમમાં તેના ડે ઉજવાય છે. પણ આ હવા હવે અહીં પણ પ્રસરવા લાગી છે. ઘરમાં બધાં ભેગાં મળીને જમે ત્યારે જાણે કોઈ પ્રસંગ હોય તેવું લાગે એ ભારત માટે નવાઈ

કહેવાય !'

થોડા વખત પહેલાં મુંબઈ મહાનગર પાલિકાએ રેલ્વે સ્ટેશનો પર હોર્ડિંગ્સમાં મેસેજ આપ્યો હતો “સપ્તાહમાં એકવાર તો સંતાનો સાથે બેસીને, અવશ્ય ભોજન કરો.” આવા સંદેશા ક્યા સંજોગોમાં પ્રસારવા પડે તેનો અભ્યાસ કોઈ કરશે તો તેને કૌટુંબિકતાનો કાટમાળ નજરે ચડશે. ગામડાઓમાં બાળકો પાણી મેળવવા દૂર જતાં હોય છે. શહેરોમાં બાળકો પ્રેમ મેળવવા માટે દૂર જાય છે. જે ઘરમાં જ છલોછલ છે તેને સિન્થેટિક સ્નેહ માટે ક્યાંય ફાંફા મારવા પડતા નથી.

(૨) Be Reachable : બાળકના મનની પહોંચ બહાર જતા ન રહો. બાળકની નજરમાં આવી શકે તે પેરન્ટ્સ Available છે. બાળકની સ્મૃતિમાં શીઘ્ર આવે તે પેરન્ટ્સ Reachable છે. આ મુદ્દાને ગંભીરતાથી સમજવો જરૂરી છે. હયાતી અને હાજરી વચ્ચે જેમ ફરક છે તેમ હાજર હોવું અને હાજર થવું આ બે મુદ્દા વચ્ચે પણ પાતળી ભેદરેખા રહેલી છે.

ગુસ્સાખોર મિજાજ, ઠપકાશાહી, તિરસ્કારી વલણ, ભૂલ બતાવતી વખતે બિનજરૂરી આક્રમણ, પોતાના કામમાં ખલેલ પડતા ઊંઠવાની ટેવ, આ બધી બાબતોને લઈને સંતાનોનાં દિલમાં અને દિમાગમાં પોતાનાં જ મા-બાપ માટેની એક માનસિક દૂરી સર્જાય છે. પછી ક્યારેક જરૂર હોવા છતાં પણ સંતાન મા-બાપ સુધી પહોંચતાં અચકાય છે. અથવા મા-બાપની મદદ લેવા કરતા બીજા કોઈની સલાહ કે સહાય લેવા પ્રેરાય છે. જેની હાજરીમાં સંતાનને સેઈફ એન્ડ સાઉન્ડ હોવાનો અનુભવ થાય તેવાં મા-બાપથી જ તેઓ બને ત્યાં સુધી સેઈફ ડિસ્ટન્સ રાખીને ચાલે એ કેવી કરુણતા ! આવાં પેરન્ટ્સ અન્ડરિયેબલ કહી શકાય. આવાં મા-બાપ ઘરની બહાર ન હોય ત્યારે પણ સંતાનની પહોંચની બહાર હોય છે.

યાદ રાખો કે માતાપિતા એ કોઈ સંકટ સમયની સાંકળ નથી કે બધા જ ઉપાયો નિષ્ફળ નીવડ્યા પછી જ લાચાર સંતાન સહાયની ભીખ માંગતો આવે ! માતાપિતા તો જીવનના દરેક તબક્કે સંતાન માટેનું ‘રેડી રેકનર’ છે !

જીવનના પ્રારંભિક તબક્કામાં એવી ઘણી નાજુક પળો આવી જતી હોય છે જ્યારે સંતાનને હૂંફ અને હિંમતની જરૂર હોય છે. ક્યારેક કોઈ વર્ષો જૂના મિત્ર સાથે તકરાર થવાથી દોસ્તી તૂટી હોય અને તે અપસેટ હોય. કોલેજ અને ક્લાસિસના વર્ષભરના પૈસા અને સેંકડો કલાકો પર પાણી ફેરવી દે તેવું રિઝલ્ટ આવવાથી તે બિન્ન થયો હોય. અજાણતાં, આવેશમાં કે આવેગમાં તે કોઈ ભૂલ કરી બેઠો હોય અને પછી ખૂબ સંકોચાતો હોય ત્યારે તેને ઉપર લાવવાના ધ્યેય સાથે હૂંફ અને હિંમતની જરૂર હોય છે.

માતા એ હૂંફનું પ્રતીક છે અને પિતા એ હિંમતનું પ્રતીક છે. કોઈએ બહુ સરસ કહ્યું છે: “ખોળો આપે તે મા, ખભો આપે તે બાપ !” એક હૂંફાળો ખોળો સંતાનના જીવનની રૂક્ષતાઓની ભેખડોને ઓગાળી નાંખે છે. થોડીશી હિંમત તેની શુષ્કતાને ખંખેરીને તેને કોરી ખાતી એકલતા કે હતાશાને પડકારે છે.

“તમારો ટોમી જરાય ભણી શકે તેમ નથી, તેને આવતી કાલથી સ્કૂલમાં મોકલશો નહીં” વર્ગશિક્ષકની આવી નોટ લઈને રડતાં રડતાં ઘરે આવેલા બાળકને તેની માતાએ હિંમત આપીને માથે વહાલથી હાથ ફેરવતાં કહ્યું : મારો છોકરો ભણી શકશે કે નહીં તે તારા શિક્ષકને શું ખબર પડે ! ચિંતા ન કરતો. કાલથી હું તને ઘેર ભણાવીશ, આ છોકરો પછી ઘરે જ ભણ્યો અને આગળ જતાં થોમસ આલ્વા એડિસનના નામે જાણીતો

વૈજ્ઞાનિક બન્યો ! કલ્પના કરી જુઓ કે પેલા ટીચરની નોટ વાંચી તેની માતાએ તેને હૂંફ અને હિંમત આપવાને બદલે ઠપકો આપ્યો હોય તો ? તો કદાચ પેલા શિક્ષકનું લખાણ સાચું પુરવાર થયું હોત !

થોડાં વર્ષો પહેલાં મુંબઈમાં ચોથા ધોરણના એક વિદ્યાર્થી માટે તેના શિક્ષકે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે 'તું જરાય આગળ નહીં વધી શકે, કારણ કે તું બરાબર લખી શકતો નથી.' તેના અક્ષર ખૂબ જ ખરાબ હતા તે હકીકત જાણવા છતાં હિંમતથી તેની માતાએ સતત છ મહિના સુધી તેનો હાથ પકડીને રોજના કલાકો સુધી તેની પાસે સુરેખ આલેખન માટે અક્ષરો ઘૂંટાવ્યા. સતત તેનો પ્રોગ્રેસ થઈ રહ્યો છે તે રીતે તેની પીઠ થાબડતી જાય અને તેનો ઉત્સાહ વધારતી જાય. આ છોકરો આજે ત્રણ ડિગ્રીઓ લઈને બેઠો છે અને અંગ્રેજી અને એકાઉન્ટ્સના ક્લાસિસ ચલાવે છે.

કેટલીક દવાઓ લાઈફ સેવિંગ ડ્રગ્સ તરીકે ઓળખાય છે. હૂંફ અને હિંમત આવા પ્રકારની દવા છે. જીવનમાં નાજુક પળો કદાચ ક્યારેક જ આવતી હશે. ત્યારે સલાહ અને સૂચનો એ પર્યાપ્ત દવા નથી. ત્યારે સમયસરના હૂંફ અને હિંમત તેના માટે ઓક્સિજન સિલિન્ડરની ગરજ સારે છે. મૂંઝવણની પળોમાં મા-બાપનો સંપર્ક કરતાં સંતાન અચકાય નહીં એવા ફેન્ડ ફિલોસોફર એન્ડ ગાઈડની ભૂમિકાવાળાં પેરન્ટ્સ હંમેશાં રીચેબલ રહે છે.

બે હાથ ભેગા થતાં દોસ્તી થઈ જાય છે, આંખો મળતાં પ્રેમ થઈ જાય છે પણ આવો ખોળો અને ખભો મળતાં તો તેની જિંદગી બની જાય છે ! Be Reachable.

(૩) Be Reasonable : ગેરવાજબી ન બનો. બાળકના ઘડતર માટે સલાહ અને શિક્ષાનો વાજબી દરે વપરાશ કરો. બાથરૂમમાં પૂરી દેવાથી કોઈ દીકરાનું લેસન પૂરું થયું નથી. ભૂખ્યા રાખવાથી કોઈ બાળકને પાઠ જલદી યાદ રહી જતો નથી. દરેક બાબતે સલાહ ગમતી પણ નથી હોતી, જરૂરી પણ નથી હોતી. મા-બાપના સલાહ આપવાના અબાધિત અધિકારની રક્ષા માટે અને પોતાના દ્વારા અપાતી સલાહ રુચિકર લાગે તે માટે પણ આનો ઓવરડોઝ ન થઈ જાય તે જોવું જરૂરી છે.

ખેતરમાં થનારા પાક માટે વરસાદ અનુકૂલન સર્જે છે, જો તે વરસાદ માપસરનો હોય અને સમયસરનો હોય તો. અતિવૃષ્ટિ પાસે પ્રમાણભાન હોતું નથી. માવહું માપસરનું હોય તો પણ નકામું છે, કારણ કે તેની પાસે સમયસૂચકતા નથી.

સંતાનો પણ ફળદ્રુપ જમીન જેવાં છે. કંઈક સફળતાઓ અને સિદ્ધિઓના પાક અહીં પાકી શકે છે. તે માટે ઉચિત ખાતરપાણી ને ખેડાણ સાથે થોડી વૃષ્ટિ પણ અપેક્ષિત છે. પણ બે બાબતે અતિવૃષ્ટિ થઈ જવાથી આ જમીનનું જ ધોવાણ થઈ જાય છે.

(૧) શિખામણનો વરસાદ.

(૨) ઠપકાનો વરસાદ.

રસોઈમાં જે સ્થાન સાકર અને મરચાનું છે તે સ્થાન સંતાનના ઘડતરમાં સલાહ અને ઠપકાનું છે. વધુ પડતી સાકરથી મોં ભાંગી જાય છે. વધુ પડતા મરચાથી જીભ દાહ અનુભવે છે. આપણા અનુભવ પરથી સંતાનને થઈ શકનારા અનુભવનું અનુમાન થઈ શકે.

ક્યારેક અપાતી સલાહ વધુ ગ્રાહ્ય બને છે. સલાહના શબ્દો જેટલા ઓછા તેટલી તેની અસર વધુ ! એકની એક વાતને સ્ટ્રેચ કરવાને બદલે ટૂંકું ને ટચ ઈઝ મોર ધેન મય !

ટકોર અને ટકટક વચ્ચે ખાસો ફેર છે. ઘડિયાળના કલાકના કાંટા અને સેકન્ડ કાંટા જેટલો! કલાકના ટકોરાની નોંધ લેવાય છે. સેકન્ડનો કાંટો તો ભાઈ વાગ્યા કરે, તેને તો ટેવ પડી !

આવું જ ઠપકા માટે પણ છે. ભૂલ થવી એ નાનકડી ફોલ્લી કે ગૂમડું થવા જેવી બાબત છે. તેનો ઈલાજ જરૂરી છે. ઈલાજમાં પીડા પણ થશે, છતાં થોડી કાળજી રાખી શકાય.

ઠપકાના લગભગ બે કારણો હોય છે. (૧) ભૂલ (૨) નિષ્ફળતા. ભૂલ જો સામાન્ય હોય તો મુશળધાર ન વરસવું ! ભૂલ કદાચ થોડી ગંભીર હોય તો પણ સતત હેલીની માફક વરસતા ન રહેવું ! ભૂલ ક્યા કારણોસર થઈ છે તે ખાસ જોવું. ભૂલ કેટલીવાર થઈ છે તે પણ જોવું.

જૈન શાસ્ત્રોમાં આશ્રિતના અપરાધ વખતે તેને સુધારવા અંગેના શિક્ષાત્મક ચાર ક્રમિક તબક્કાની બહુ સરસ વાત જણાવવામાં આવી છે. (૧) સ્મારણા (૨) વારણા (૩) પ્રેરણા (૪) પ્રતિપ્રેરણા. ક્યારેક માત્ર ટકોર કરવાથી કામ થઈ જાય. ક્યારેક સામાન્ય કડકાઈ કરવી પડે, ક્યારેક વિશેષ કડકાઈ અને કેટલાક પ્રસંગે શિક્ષાત્મક પગલાં પણ લેવાં પડે. સંતાન અને સ્થિતિ બન્નેનું મૂલ્યાંકન કરીને વાલીએ વર્તવું.

જ્યાં એક નાની ગોળીથી કામ થઈ શકતું હોય ત્યાં ડૉક્ટર ઈન્જેક્શન જરૂર જોતા નથી અને જરૂર પડે ત્યારે સર્જરી કરતા પણ અચકાતા નથી.

નિષ્ફળતા વખતે પણ કઠોરતા તેને દાઝ્યા પર ડામ જેવી લાગે છે. તેના બદલે થોડું મીઠાશથી કામ કરી શકાય. સંતાનની નિષ્ફળતાનાં કારણો શોધી તેને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવાને બદલે કેટલાક મા-બાપ બીજાની સફળતાની સાથે તેને સરખાવ્યા કરે છે. તેનાથી કોઈ અર્થ સરતો નથી. આવા પ્રયાસોથી જે નાપાસ થયેલા હશે, તે નાસીપાસ પણ થશે. દરેકના ભણવાના રસ અને શક્તિ સરખાં નથી હોતાં. હંમેશાં રેન્કર્સના રિઝલ્ટ સાથે પોતાના સંતાનની માર્કશીટને સરખાવીને ‘તેને આટલા માર્ક આવે તો તને કેમ ન આવે’નો ચીપ્પો પછાડતા પહેલા પિતાશ્રી જાતને પૂછી લે કે ‘તમારા બોસ આટલું કમાઈ શકે તો તમે કેમ ન કમાઈ શકો’ આ કડવો પ્રતિતર્ક ફાવે એવો છે ખરો ? ‘પાંચે આંગલાં સરખાં નથી હોતાં’ આ કહેવત પર માત્ર વડીલોની ઈજારાશાહી નથી.

જે સંસ્કરણનું પાત્ર છે તેના નાનપણ અને નબળાઈનો ઉપયોગ કરી તેને કેવળ પોતાના અહં પુષ્ટિનું નિમિત્ત ન બનાવશો. Be Reasonable.

(૪) Be practical : વાસ્તવવાદી બનો. સંતાન ક્યારેક બાયાવસ્થાની સહજ ચંચળતાથી તોફાન કરે ત્યારે તે નથી રમતું, તેની ઉંમર રમે છે. કિશોરાવસ્થામાં ક્યારેક સામે બોલી જાય ત્યારે તરત જ તેના સ્તરની કલ્પના કરી લેવાને બદલે ક્યારેક પોતે કરેલા સંસ્કરણનું સ્તર પણ ચકાસી લેવું. પોતાના નબળાં આલંબનો લઈને તે કંઈક શીખી લે તો તેને સુધારવાના એક હિસ્સારૂપે પણ પોતાનામાં સુધારો કરતાં અચકાવું નહિ. સંતાન મા-બાપને સીધું મોઢા પર તેમની ભૂલ બતાવી દે અને જો તે સાચી હોય તો સંતાનના અવિનયને દૂર પછી કરજો, પહેલાં પોતાની ભૂલમાં સુધારો લાવી દેજો. થોડા મોટા થયા પછી સંતાનોને આંખ, જીભ ને મગજ બધું જ આવી જાય છે. તમે તમારા કર્તવ્યમાં ક્યાં અને કેટલા ટૂંકા પડો છો તે વાત મા-બાપ બન્યા વગર તે સમજી શકે તેટલો બૌદ્ધિક વિકાસ તેનો થયેલો હોય અને તેવા તબક્કે તેના દ્વારા કોઈ ટકોર કે ચાબખો ફટકારવામાં આવે તે બાબત વિનય અને ઔચિત્યના દૃષ્ટિકોણથી કદાચ એટલી સમુચિત નથી. તે વખતે બચાવ, દલીલ, બહાનાબાજી કે આક્ષેપબાજીનો આશ્રય લેવાને બદલે ખેલદિલી સાથે સરળ રહેવાનું શૌર્ય વિકસાવજો. વધુ

પડતો કડપ સંતાનને ખોટું બોલીને કામ કરતો કરે ત્યારે કાર્યશૈલીમાં ફેરફાર પણ આવકાર્ય બને. ધ્યેય કરતાં પદ્ધતિ ક્યારેય ઊંચી ન હોઈ શકે !

બોર્ડની પરીક્ષા પૂર્ણ થયા બાદ એક છોકરો પોતાના રૂમમાં કંઈક વાંચતો હતો. મમ્મીને આશ્ચર્ય થયું. અચાનક તેના રૂમમાં જઈ ચડ્યાં. પેલાએ ચોપડી બંધ કરી ઓશિકા નીચે સરકાવી દીધી. મમ્મીએ પૂછ્યું : ‘શું વાંચે છે?’ પણ સરખો જવાબ ન મળ્યો. મમ્મીએ પરાણે પુસ્તક ખેંચી લીધું. તેનું નામ હતું : “આદર્શ માતાપિતા બનતાં શીખો.”

ક્ષણવાર તો સ્તબ્ધ થઈ ગયેલાં મમ્મીએ તેને કોઈ કરણ પૂછ્યું નહીં. પણ એ પછીના દિવસોમાં મમ્મીના વર્તવમાં ઘણો ફરક જોવા મળ્યો. પછી ક્યારેય તે છોકરાને તેવું કોઈ પુસ્તક વાંચતાં પણ જોયો નથી.

આંતરનિરીક્ષણ અને પ્રવૃત્તિપરીક્ષણથી પોતાનામાં થોડા જરૂરી ફેરફારો કરવાની મા-બાપની સજ્જતા, એ પણ સંતાનના સંસ્કરણનો એક ભાગ બની શકે છે. Be practical.

ज्ञानोन्मेष